

Verktyg för att undervisa i kritisk webb- läskunnighet

Carita Kiili – Pirjo Kulju

Förord

Felaktig information, som avsiktligt eller oavsiktligt sprids på webben, utmanar undervisningen i kritisk läskunnighet i skolan. Det är krävande att bedöma texters tillförlitlighet i digitala omgivningar och man har noterat stora skillnader i elevers färdigheter. Syftet med denna publikation är att ge lärare inom den grundläggande utbildningen forskningsbaserad information om elevernas färdigheter i kritisk läsning på webben samt konkreta verktyg för undervisning i dessa färdigheter.

I publikationen sammanfattas vad kritisk läskunnighet är, hur elever kan bedöma en texts tillförlitlighet och hur lärare kan undervisa i kritisk läsning. Dessutom innehåller publikationen konkret material för undervisningsbruk. Innehållet i denna publikation finns också i videoformat. Publikationen, undervisningsmaterialet och videorna finns i Biblioteket för öppna lärresurser (länk i slutet av publikationen).

Denna publikation samt tillhörande videor och un-

dervisningsmaterial har utarbetats av läskunnighetsforskarna i forskningsgruppen Tulevaisuuden tekstitaidot (Framtidens textfärdigheter). Vi tackar de forskare som deltagit i att skapa materialet: **Riikka Anttonen, Elina Hämäläinen, Laura Kannianen, Reijo Kupiainen** och **Julie Coiro**.

Publikationen har producerats inom **EMILE**-projektet i samarbete med **CRITICAL**-projektet. EMILE-projektet finansieras av **European MEDIA AND INFORMATION Fund**, som administreras av Calouste Gulbenkian Foundation (EmiFund), och **CRITICAL**-projektet finansieras av Rådet för strategisk forskning.

Tammerfors, 31.8.2023

Carita Kiili & Pirjo Kulju

Fakulteten för pedagogik och kultur

Tammerfors universitet

Användarrättigheter:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Publikation, läromedel och videor:

CC-BY-NC-ND

Författare: **Carita Kiili ja Pirjo Kulju**

Layout: **Oy Lycka Reklam Ab**

Publiceringsår: **2023**

Oversättning: **Lingsoft**

Utgivare: **Empowering Schools in Self-Regulation of Media and Information Literacy processes (EMILE)**

Verkets namn: **Verktyg för att undervisa i kritisk webbläskunnighet**

European | **MEDIA AND INFORMATION** | Fund

Managed by
Calouste Gulbenkian Foundation

Innehåll

1. Vad är kritisk läsning? 4

2. Hur väl kan elever
bedöma texters tillförlitlighet?
Finns det skillnader i skicklighet? 7

3. Hur kan man
lära ut kritisk läsning? 10

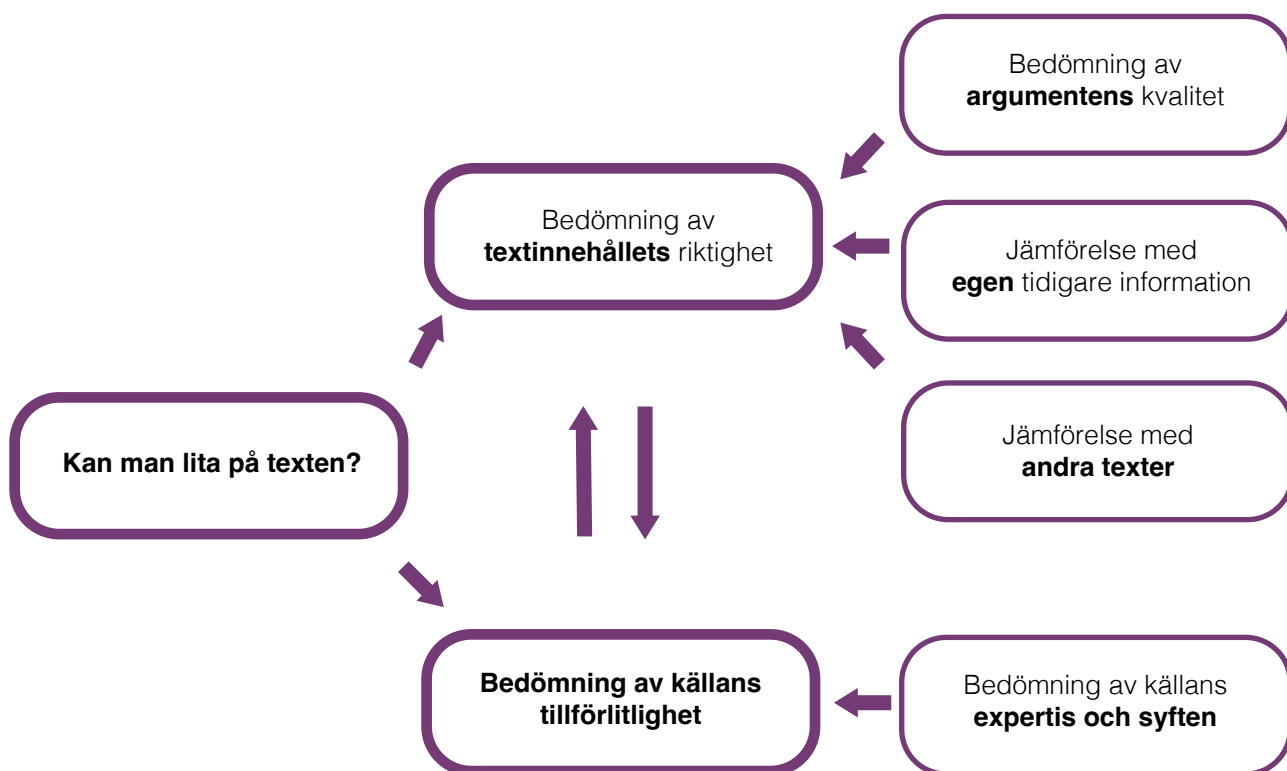
Undervisningsmaterial 14

Källor & litteratur 15

1. Vad är kritisk läsning?

Det är svårt att definiera kritisk läsning entydigt, eftersom den är förknippad med olika synvinklar. Kritisk läsning kan ses som att bedöma textens tillförlitlighet, att identifiera manipulering, att upptäcka olika synvinklar och som ett verktyg för samhälllig kritik. Dessutom ger olika fackområden olika nyanser för kritisk läsning; till exempel presenteras historisk information på ett annat sätt än till exempel geografisk information.

I synnerhet är det viktigt att bedöma textens tillförlitlighet, eftersom det finns gott om vilseledande information på nätet. Bedömningen av tillförlitligheten i nätmiljöer kan åskådliggöras med följande modell (Barzilai m.fl., 2020) där de två viktigaste sakerna som ska bedömas skiljs åt: textinnehållets riktighet samt källans tillförlitlighet.

Figur 1. Bedömning av webbtexTERS tillförlitlighet (bearbetad Barzilai m.fl., 2020).

Läsaren kan bedöma om innehållet i texten är korrekt genom att bedöma kvaliteten på argumenten och jämföra innehållet med tidigare information eller andra texter.

I Barzilaies och kollegornas modell avses med källa till exempel textens författare eller utgivare. Källans tillförlitlighet kan bedömas genom att granska källans expertis eller syften.

Det är önskvärt att bedömningen av innehållets och källans tillförlitlighet är ömsesidig. Bedömningen av innehållets tillförlitlighet återspeglas i värderingen av källan, och bedömningen av innehållet återspeglas i värderingen av källans tillförlitlighet.

Hur ser bedömningen av innehållet och källan ut i praktiken när eleverna läser texter, till exempel på nätet? I följande exempel har skickliga sjätteklassare och gymnasieelever bedömt tillförlitligheten hos texter som behandlar sockrets effekter.

Många elever i årskurs 6 uppmärksammar inte detaljinformation om källan som till exempel skribentens expertis. I följande exempel har en sjätteklassare dock kunnat fästa uppmärksamhet vid det:

Sjätteklassare:

”Texten är skriven av en forskare i hälsovetenskaper.”

De skickligaste gymnasieeleverna kan däremot spegla skribentens expertis mot textens ämne:

Gymnasieelev:

”Hon är forskare i hälsovetenskaper, så hon har säkert forskningsrön om ämnet. Hon förstår också sockrets biologiska funktion. Skribenten fokuserar uttryckligen på hur barns minne fungerar.”

Expertis är nuförtiden mycket ämnesspecifik men i synnerhet i sociala medier uppträder människor ofta som experter inom vilket område som helst. En kritisk läsare behöver kunna bedöma om textförfattarens expertis passar in på textens ämne.

En annan sak som påverkar källans tillförlitlighet är

skribentens avsikter. Eleverna i årskurs 6 uppfattar ännu inte alltid kommersiella syften, särskilt om texten till sin stil liknar sakttext. De skickligaste kan identifiera reklam och dessutom de ekonomiska motiven bakom den:

Sjätteklassare:

”För att personen bara vill göra reklam och få fler kunder till sin butik.”

I följande exempel funderar en gymnasieelev också på textförfattarens val av ämne med tanke på kommersiella syften. Denna webbttext som publicerades av en godisbutik hade rubriken ”Hur kan du förbättra ditt minne i ett prov?”.

Gymnasieelev:

”Han vill göra reklam för sitt företag med sin kunskap, och särskilt för barn och unga är skolan en stor del av livet, så vad vore ett bättre sätt att få godisförsäljningen att växa än att koppla godiset till studieframgång.”

Vid bedömningen av innehållet är egna tidigare kunskaper och uppfattningar en nyttig resurs. Detta gäller när elevens tidigare kunskaper stämmer med innehållet. Ibland kan eleverna dock inte utnyttja sina tidigare kunskaper. I en internationell undersökning (Loos m.fl., 2018) läste elever i åldern 11–12 år en nonsenstext som handlade om bläckfiskar som lever i träd. Nästan alla elever (N=23) ansåg att innehållet i texten var sant.

Om eleven har felaktiga kunskaper om ämnet kan det vara svårt att ifrågasätta information som motsvarar de tidigare kunskaperna. Detta framkom i en studie där eleverna läste en lekmanntext som påstod att socker orsakar överaktivitet hos barn:

Sjätteklassare:

”Jag har ofta hört talas om att barn betar sig konstigare efter kalas.”

Detta är en vitt spridd övertygelse som enligt nuvarande vetenskapliga rön inte stämmer.

En kritisk läsare stöder sig inte enbart på sin egen tidigare kunskap. Hen granskar också kvaliteten på de bevis som skribenten presenterar. En skicklig sjätteklassare kan göra det. Följande exempel är från en sjätteklassares bedömning av en bloggtext där en mamma påstår att överaktivitet beror på godsaker som ätits på kalas:

Sjätteklassare:

”Eftersom barnets mamma endast talade om ett fall, och överaktivitet också kan bero på andra saker”

En skicklig läsare kan också jämföra den information som olika texter erbjuder så att hen kan dra slutsatser om vilken text man kan lita på, såsom en elev i årskurs 6 gör här:

Sjätteklassare:

”Författaren [tonåring] och den för vilken det här hände berättar bestämt att choklad orsakar akne, och i den föregående texten berättade en expert en lite annorlunda åsikt.”

Bedömningen av källor och innehåll är ömsesidig. Ofta är det fråga om mycket automatiska processer, men ömsesidighet kan också synas i elevernas funderingar. I följande exempel bedömer en elev i årskurs 6 en kommersiell text om chokladens effekter:

Sjätteklassare:

”Eftersom det är fråga om en chokladbutik har man i texten låtit bli att ange alla nackdelar och endast betonat fördelarna för att företaget ska få så många nya kunder som möjligt.”

I det här exemplet har eleven märkt att texten har publicerats av en chokladbutik och att den har kommersiella syften. Dessutom har hen märkt att skribentens kommersiella syften återspeglas i textens innehåll, det vill säga i argumentationens ensidighet.

Alla dessa exempel visar alltså skickliga kritiska läsare. I följande kapitel granskar vi spektrumet av kompetens i de finländska klassrummen.

2. Hur väl kan elever bedöma texters tillförlitlighet? Finns det skillnader i skicklighet?

Elevernas färdigheter i att bedöma texters tillförlitlighet har utretts i en omfattande undersökning där över 700 elever i olika åldrar deltog (Kanniainen m.fl., 2023).

I undersökningen hade eleverna i uppgift att läsa fyra webbtexter av vilka två var mer tillförlitliga och två mer opålitliga (Figur 2). De tillförlitligare texterna var en text från en vetenskaplig tidskrift och en populärvetenskaplig text. De mer opålitliga texterna var en ishockeyjuniorers bloggtext och en kommersiell text. Texterna skilde sig i fråga om skribenternas

expertis och syften samt i hur högklassiga bevis skribenterna åberopade.

Först skulle eleven identifiera textens skribent utifrån tre alternativ.

Därefter bedömde hen författarens sakkunskap, syftenas hederlighet och evidensens kvalitet på skalan 1–6 för varje text. Eleverna behövde kunna verifiera tillförlitligheten hos de mer tillförlitliga texterna och ifrågasätta tillförlitligheten hos de mindre tillförlitliga texterna.

TIETEEN VIKKOUUTISET

Uutiset meiltä ja muualta Urheilu Terveys & Hyvinvointi

Voiko C-vitamiinin syömisellä estää flunssan?

Toimittaja Savi Tikkanen, terveys & hyvinvointi

On taas se aika vuodesta, kun tavalliset leikkaukset koulussa ja työpaikoilla. Kukaan sairastaa, joten selvitimme, voiko flunssan syömisellä C-vitamiinipillereitä. Nykytiedon mukaan C-vitamiinin käyttö ei pienennä flunssan riskiä, kertoo infektioerikoislääkäri Helmenmäki yliopistosairaalan keskuksista.

C-vitamiinilla on monia positiivisia vaikutuksia. Vaikka se parantaa esimerkiksi vastustuskykyä, ei se pelasta meitä tavallisista tällaisista flunssaviruksista. Poikkeuksia kuitenkin löytyy, huomauttaa Helmenmäki. Esimerkiksi hiittäjät, jotka harjoittelevat kovaa kylmissä olosuhteissa, voivat hyötyä C-vitamiinin syönnistä. Heidän sairastumisriskinsä saattaa jopa puolittua.

No mikä meille meidän kiinnostaa erityistä... pesuun kannattaa

Text från en vetenskaplig tidskrift

Tuotteet Tarjoukset Yhteystiedot

Kannattaako monivitamiinipillereiden syönti?

Monivitamiinipillereiden käyttö on kasvanut viime vuosina tasaisesti. Yli 60% naisista ja yli 40% miehistä käyttää vitamiinilisä. Mutta kannattaako vitamiinipillereiden syönti? Monivitamiinipillereiden syömisestä ei ole varsinaisesti hyötyä, jos ihminen syö terveellistä perusruokaa.

Iranilaisten tutkijoiden mukaan ei ole osoitettu, että vitamiinilisät ehkäisevät syöpää tai sydän- ja verisuonitautia. He tulivat tähän johtopäätökseen, kun he tarkastelivat useiden lääketieteellisten tutkimusten tuloksia. Liiallisesta vitamiinien käytöstä voi olla jopa haittaa. Esimerkiksi liian suurten D-vitamiinilisien käyttö voi aiheuttaa haittavaikutuksia.

Joissain tilanteissa vitamiinilisä voi olla hyödyllistä. Esimerkiksi vegaanien...

TIEDOTTEESTA TUTKIJAJA

Minttu-Maria Liipponen lääketieteen tohtori, jonka tutkimus keskittyy vitamiiniliisiin ja niiden vaikutuksiin.

@ttt-keskus.fi

Populärvetenskaplig forskningstext

Jääkiekkojuniorin blogi

Miten voi välttyä flunssalta kauden aikana?

Juniorijääkiekkokilpailukausi on hullun pitkä, kun se kestänyt monta kuukautta. Kun kunnianhimo on tapissa, yhtään matsia ei todellakaan haluaisi missata. Talvisin flunssapöpot kuitenkin vaivivat kaikkialla. Tämän viikon blogissani kerron, kuinka C-vitamiinipillereiden syönnillä voi välttää flunssan.

Viime kaudella olin peräti kolme kertaa flunssassa, joista viimeisin osui ratkaisupeleihin. Jos minä ja pari muuta flunssaista hyökkääjää olisimme päässeet jäälle, mahikset pudotuspeliin olisivat säilyneet! Tänä vuonna en todellakaan halunnut kokea samaa.

Viime kaudella en...

• Dloggaaja Mikko Vasio

• Olen jääkiekkoilija, joka pelaa C-nuorten SM-sarjassa. Treenaan ja pelaan teijassa ja basuunsa on...

En bloggtext

VitaWeb

Tuotteet Tarjoukset Yhteystiedot

Mitä hyötyä monivitamiinipillereistä on?

Nykypäivänä ihmiset ovat todella kiireisiä, eivätkä he ehdi kiinnittää huomiota siihen, mitä syövät. Ihminen tarvitsee kuitenkin monia eri vitamiineja, kuten A, B, C ja D-vitamiineja. Monivitamiinipillit sisältävät ihmisen tarvitsemia vitamiineja ja ovat siten hyödyllisiä terveydelle.

Erityisesti kiireiset ihmiset ovat huolestuneita siitä, saavatko he kaikki tarvitsemansa vitamiinit ruuastaan. Monet asiakkaamme syövätkin monivitamiinipillereitä varmuuden vuoksi. Tällöin heldän ei tarvitse murehtia puutostiloista. Asiakaspalautteemme mukaan he kokevat itsensä myös elinvoimaisemmiksi ja energisempiksi. Eivät myöskään kurtovavat, että päivittäiset ja sairastumisen riskit...

24/7

Nopea toimitus

Laatutakuu

Kommersiell text

Figur 2. Skärmdumpar av sidorna som eleverna fick läsa.

När eleven hade bedömt expertisen, hederligheten och evidensens kvalitet valde hen en lämplig motivering för sin bedömning av de fyra givna alternativen. Figur 3 visar ett exempel på en bedömning av hederligheten och den tillhörande motiveringsuppgiften.

Hur väl kunde eleverna identifiera textens författare? Först ska vi titta på de yngsta eleverna, d.v.s. eleverna i årskurs 4. Det var svårast för dem att identifiera författaren till bloggtexten. En del av eleverna blandade ihop bloggaren med leverantören av blogg tjänsten. De blandade också ihop författaren till texten från den vetenskapliga tidskriften, d.v.s. journalisten, med personen som intervjuades i artikeln. Vissa elever valde utgivaren, d.v.s. den vetenskapliga tidskriften, som författare. Även om identifiering av skribenter utvecklas under studietiden är identifiering ingen självklarhet.

Hur väl kunde elever i olika åldrar verifiera och ifrågasätta texternas tillförlitlighet? I resultaten har elevernas svar poängsatts från noll till två.

Figur 4 (s.9) visar att eleverna klarade sig bättre när de skulle verifiera tillförlitligheten hos mer tillförlitliga texter. Med andra ord fick eleven poäng när hen bedömde att en tillförlitlig text var tillförlitlig. Eleverna klarade sig sämre när de skulle ifrågasätta opålitligare texter.

Figur 3. Ett exempel på en motiveringsuppgif.

Identifiering av textförfattaren: % av korrekta svar

	åk 4 (n = 139)	åk 6 (n = 198)	åk 8 (n = 203)	andra stadiet (n = 188)
Text från en vetenskaplig tidskrift	58	68	77	84
Populärvetenskaplig forskningstext	73	77	83	90
En ishockeyjuniors blogg	42	61	69	81
Kommersiell text	68	70	79	81

Tabell 1. Andelen elever och studerande som identifierat textförfattaren per text.

Figuren visar att förmågan att ifrågasätta utvecklas under studietiden. Ju yngre elev det är fråga om, desto svårare är det att ifrågasätta textens tillförlitlighet. Sprången framåt i färdigheterna är dock relativt små. Det lönar sig alltså att öva på kritisk läsning av opålitliga texter.

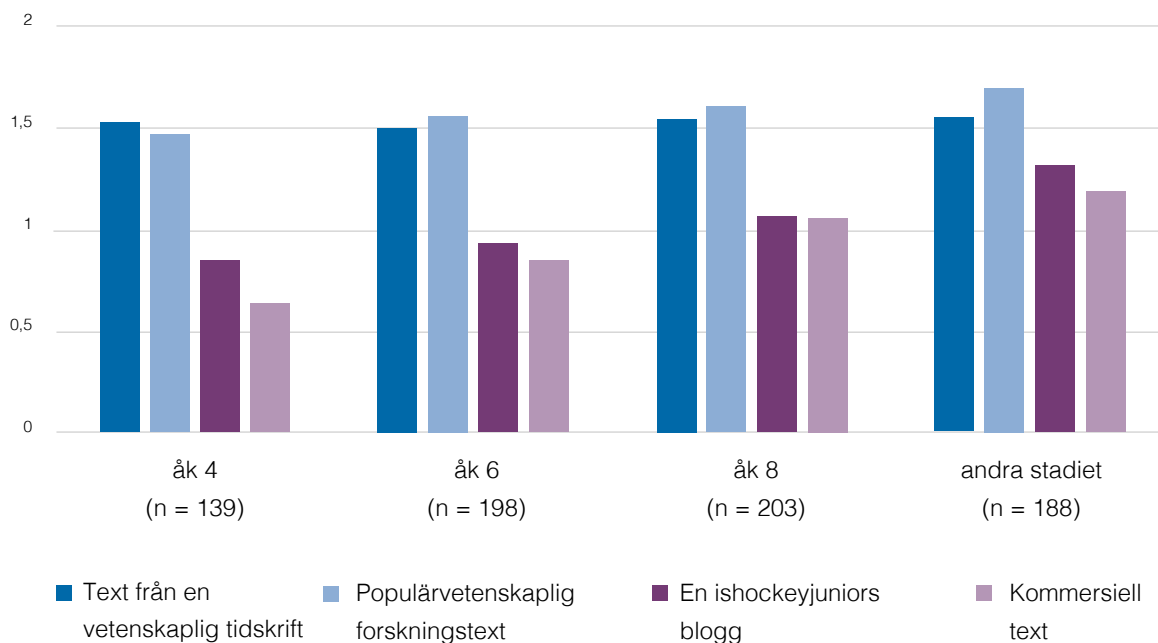
Hur väl kunde eleverna motivera sina egna bedömningar av tillförlitlighet? De sammanlagda poängen för motiveringsfärdigheterna syns i följande figur. Eleverna i årskurs 4 gjorde inga motiveringsuppgifter, eftersom uppgiften var krävande för fyrorna även utan motiveringar.

Även färdigheterna i ifrågasättande utvecklas, om än ganska måttfullt. Även om eleverna kunde verifiera tillförlitligheten verkar det som om

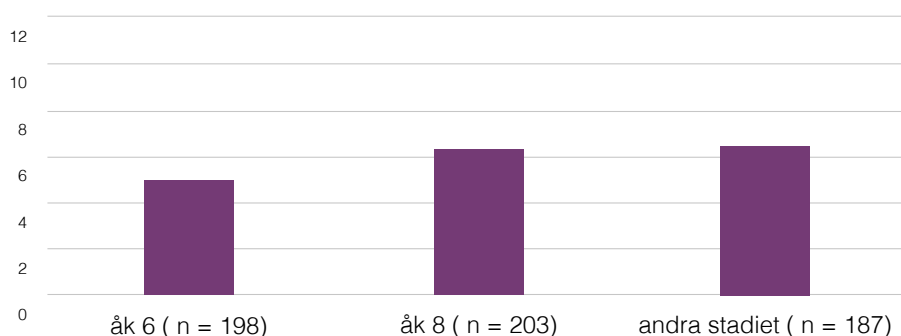
de inte nödvändigtvis kunde motivera varför man kan lita på texten. Det är viktigt att öva på motiveringsfärdigheter. Ju bättre motiveringsförmåga, desto bättre gick även bedömningarna av tillförlitlighet.

Skillnaderna i färdigheterna beror på många olika faktorer. Dessa är tidigare kunskaper om textens ämne, grundläggande läsfärdigheter, motivationsfaktorer samt färdigheter i exekutiva funktioner.

Särskilt färdigheter i läsförståelse stöder bedömningen av texternas tillförlitlighet. Det lönar sig alltså att öva på grundläggande läsfärdigheter. Detta innebär att ju bättre läsförståelse eleverna har, desto bättre kan de motivera texternas tillförlitlighet (Kiili m.fl., 2023).

Figur 4. Poängtal per text för elevernas och studerandenas uppgifter som krävde verifiering och ifrågasättande av tillförlitligheten i texter. Observera att det maximala poängantalet för uppgifterna var 2. Ungefär hälften av studerandena på andra stadiet var gymnasieelever och hälften yrkesstuderande.

Figur 5. Poängen som eleverna och studerandena fick för motiveringsuppgifterna (maximalt poängantal 12).

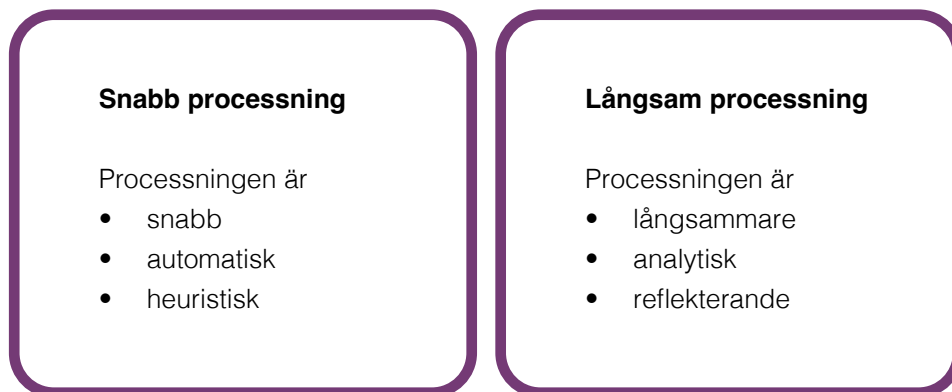
3. Hur kan man lära ut kritisk läsning?

I läroplanen är kritisk webbläs-kunnighet en del av multilitteraciteten. Den ingår alltså i alla läroämnen. I skoluppgifter söker man ofta information på nätet, och utifrån denna information gör man till exempel olika presentationer.

Man bör observera att webbtexter bearbetas på två olika sätt (figur 6). Det första bearbetningssättet är snabbt och automatiskt. Då fäster vi knappt någon medveten uppmärksamhet vid saker som gäller webbtextens tillförlitlighet,

förutom om något avvikande väcker vår uppmärksamhet. Det kan till exempel finnas något konstigt i texten som inte motsvarar våra förhandsuppfattningar.

Det andra bearbetningssättet är långsammare och mer reflekterande. Båda bearbetningssätten behövs i vardagen. För att eleverna ska kunna övergå från det ena bearbetningssättet till det andra lönar det sig särskilt att öva på mer reflekterande och långsammare bearbetning i skolan.

Figur 6. Metoder för bearbetning av webbtexter (Kahneman, 2003).

Strukturering av undervisningens innehåll

Det lönar sig att strukturera undervisningen av hur man bedömer en texts tillförlitlighet så att man koncentrerar sig på en faktor som påverkar tillförlitlighet åt gången. På så sätt tar man sig inte an för mycket på en gång. Dessa faktorer är:

1. skribentens sakkunskap
2. publikationsplatsens rykte och publiceringspraxis
3. skribentens eller textens syften
4. kvaliteten på evidensen

Varje faktor som påverkar textens tillförlitlighet kan behandlas separat. Först kan man fundera på vad som gör en person till en expert vars budskap man kan lita på. Tillsammans med eleverna kan man undersöka inom vilket område skribenten är expert och om det anknyter till textens ämne.

Tillsammans med äldre elever lönar det sig att fundera på hur expertis byggs upp. På så sätt kommer man in djupare på ämnet. Vissa elever kan till exempel tänka att en forskare inte är pålitlig om hen inte själv har forskat i ämnet, utan endast berättar om forskning som gjorts av andra.

Studier har visat att alla elever inte nödvändigtvis känner igen författaren i en webbttext. Det kan också ibland vara svårt att få en uppfattning om var texten publicerats på en webbplats där det kan finnas många olika element. Därför lönar det sig att tillsammans med de yngsta eleverna öva på att konkret identifiera och namnge källans drag. När man till exempel har hittat skribenten på webbplatsen kan man kritiskt bedöma hans sakkunskap i ämnet.

För det andra kan man behandla olika publiceringsplatsers praxis för publicering och fundera på journalistens yrkesetik: På vilka publikationsplatser finns det en grindvakt och på vilka kan man publicera ganska fritt? Vad är skillnaden mellan bloggar som drivs av en privatperson eller en officiell instans?

Det tredje ämnet som behandlas är skribentens och utgivarens syften. Man kan fundera på vilka syften som kan försäkra textens tillförlitlighet.

För det fjärde är det viktigt att öva på att identifiera vad författaren påstår och hurdana bevis hen presenterar som stöd för sitt påstående. Detta kräver noggrann läsning och analys av texten.

Dessa centrala faktorer som samtliga påverkar tillförlitligheten kan framträda på lite olika sätt inom olika fackområden. Lärare och elever kan inom varje ämne fundera på vilka som är experter inom just det här ämnesområdet och vilka bevis de stöder sig på.

Samma faktorer som påverkar tillförlitligheten kan också användas för att bedöma texter på sociala medier. I till exempel en faktavideo som delats från TikTok kan elever granska om upphovsmannen är expert på ämnet eller om hen endast delar information som andra presenterat utan att kontrollera den ursprungliga publikationens tillförlitlighet.

Att strukturera innehållet i mindre helheter på detta sätt gör det lättare att ställa upp mål för lärandet med beaktande av elevernas ålder.

Uppgifter för att öva upp förmågan att bedöma texters tillförlitlighet

Den mest krävande uppgiften för eleven är att självständigt bedöma flera autentiska webbtexter som eleven har hittat med en sökmotor. Svårighetsgraden ökar om eleven ska göra en syntes av texterna till exempel för en uppsats. Det lönar sig att börja öva på färdigheterna med lättare, avgränsade uppgifter. Då kan läraren också lättare ge respons och säkerställa att målen för lärandet uppnås.

Uppgifterna kan struktureras i fyra olika typer av uppgifter som presenteras i figur 7 (s.12) från den enklaste till den svåraste. Undervisningsmaterial finns för varje uppgiftstyp (se [sida 14](#)).

Den första uppgiftstypen är väldigt avgränsad. Där behandlas en faktor som påverkar tillförlitlighet åt gången. I materialet är ett exempel på en sådan uppgift **Bedömningsuppgifter**.

Den andra uppgiftstypen är bedömning av tillförlitligheten hos texter som utarbetats för undervisningsändamål. I dessa texter har faktorerna som påverkar tillförlitligheten manipulerats avsiktligt. Man kan börja öva på bedömning med sådana typexempel. Exempel på sådana uppgifter i materialet är **Bedömningskort**, **Argumentkort** och **Motstridiga texter**.

När man har övat på färdigheterna med olika avgränsade material kan man gå över till att granska autentiska webbtexter. Då väljer läraren webbtexter som passar läroämnet och elevernas åldersnivå och som eleverna först analyserar med stöd av läraren. Texterna kan också skrivas ut för övningen.

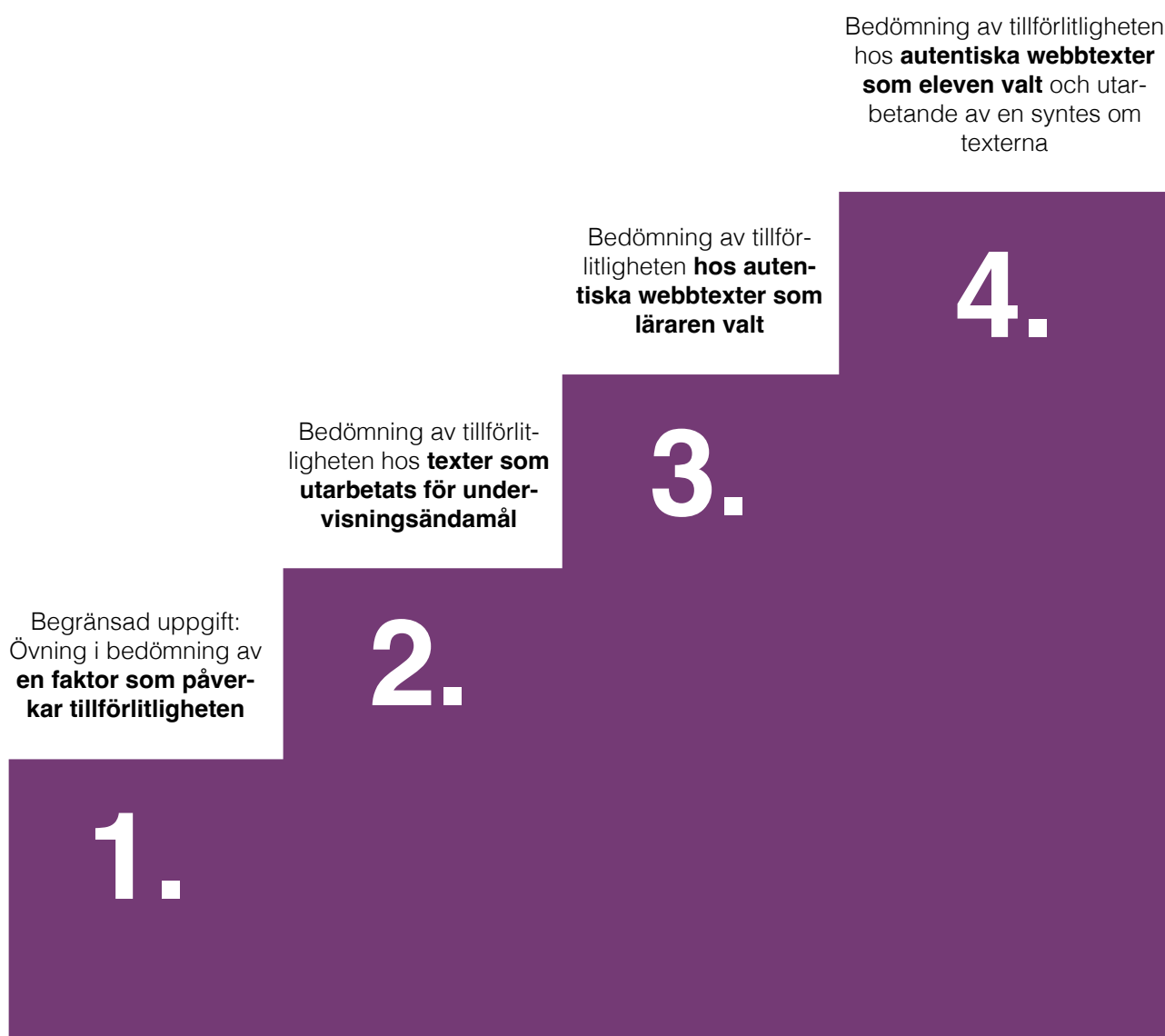
De texter som valts ut för analys kan skilja sig från varandra i fråga om tillförlitlighet och synvinklar. Läraren kan också medvetet välja vilseledande texter eller meddelanden som är typiska för sociala medier och som innehåller argumentfel.

Vid bedömningen av texterna kan man använda färdiga bedömningsblanketter som vägleder eleven

att fästa uppmärksamhet vid faktorer som påverkar tillförlitligheten. I materialet finns ett exempel på en bedömningsblankett för en webbtext.

Eleven kan jämföra två webbtexter med samma ämne som läraren valt ut på förhand. Eleven kan också placera texter som behandlar samma ämne i tillförlitlighetsordning och motivera sin ordning, vilket aktiverar elevens tänkande.

Den fjärde uppgiftstypen är den mest krävande, eftersom man där gör en syntes av webbtexter som man själv valt. Den här mer krävande uppgiftstypen stöds av ett **Diskussionsschema** som presenteras i materialet.

Figur 7. Uppgiftstyper som stöder övningar i kritisk webbläskunnighet.

Stöd till eleven i rätt tid

Stödet till eleven är kopplat till uppgiftstyperna som presenteras ovan, eftersom olika avgränsade texter och tillhörande uppgifter stöder utvecklingen av färdigheterna mot en självständig bedömning av texters tillförlitlighet. Utöver att ha uppgifter på olika nivåer är det viktigt med interaktivt stöd. Ofta talar man symboliskt om byggnadsställningar. När eleven har fått stöd för lärandet och kan bedöma texter självständigt kan byggnadsställningarna rivas.

Interaktivt stöd kan vara av många olika slag. Läraren kan till exempel konkret visa exempel på beprövade sätt att bedöma texter genom att tänka högt. Med andra ord kan läraren till exempel verbalisera sin bedömning av HealthHacker-bloggens tillförlitlighet så här:

”Den här texten behandlar mikroplaster. Den har tydligen publicerats i HealthHacker-bloggen. I sådana här blogg-tjänster kontrollerar man inte särskilt mycket vad människor skriver.

Där står författarens namn, hon heter Miisa Mallinen. Låt oss se vad hennes yrke är. Det står där att hon är revisor. Hon berättar att hon på fritiden motionerar och sysslar med hälsofrågor – hon har alltså ingen särskild sakkunskap om mikroplaster i vattnet som uppstått till exempel genom hennes yrke.

Där påstår hon att mikroplaster påverkar människans ämnesomsättning. Vad baserar hon sitt påstående på? Hon berättar om sin egen ämnesomsättning och nämner en hörsägen som hennes vän berättat. Alltså inte särskilt övertygande! Jag måste alltså söka mer information om mikroplaster i kranvattnet. Närmast tänker jag leta upp en text skriven av en expert.”

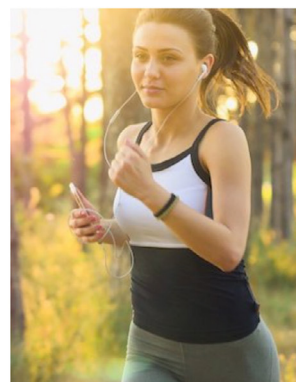
HEALTH HACKER - BLOG

Hur kan man bli av med mikroplaster i kranvattnet?

Jag läste på nätet att det varje vecka hamnar en mängd mikroplaster i vår kropp som motsvarar upp till ett bankkort. Tänk – ett bankkort! Jag vågar inte ens räkna ut vad det blir på ett år.

När mikroplaster hamnar i vår kropp måste det skada ämnesomsättningen. Jag tror jag hittade orsaken till att min ämnesomsättning strular ibland. Vem vet vad mer mikroplaster kan orsaka. En kompis berättade att risken för cancer kan öka.

Mikroplaster samlas i vår kropp från överallt, särskilt från dricksvattnet. Hur kan man undvika att mikroplast överförs till kroppen? Vi dricker flera liter vatten varje dag. Det sunda förnuftet säger att kranvattnet måste vara den största källan till mikroplaster. Lyckligtvis finns det olika slags vattenfilter! Sicka mig tips på vilket slags filter det lönar sig att skaffa via privat meddelande. Mot bättre livskvalitet

Jag är Miisa Malinen – en självlärd hälsohacker. I mitt arbete som revisor sitter jag vid datorn hela dagarna. På fritiden satsar jag på motion och hälsoteman. I min blogg Health Tracker kan du läsa mina observationer om kroppens och sinnets hälsa.

I undersökningarna har man också observerat nytan av samarbetsmetoder för att lära sig färdigheter i att bedöma texters tillförlitlighet (Kiili m.fl., 2019). Eleverna kan alltså också få stöd av varandra. Nyttan kommer då från flera kanaler, eftersom också det egna tänkandet blir tydligare om man förklarar sitt eget tänkande för någon annan. Tillsammans kan man också åstadkomma en mer mångsidig och djupgående bedömning.

Lärandet stöds också av respons under processen. Responsen kan vara antingen kamratrespons

eller ges av läraren. I båda fallen kan ett utvärderingsverktyg utnyttjas (se nedan Undervisningsmaterialet).

Vi har behandlat undervisningen av de mest centrala faktorerna i bedömning av texters tillförlitlighet som man kan börja med. Kritisk läskunighet är mer omfattande än så. Tillsammans med äldre elever kan man behandla till exempel texternas kontext och olika synvinklar på ett mer ingående sätt.

Undervisningsmaterial

Bedömningsuppgifter

Med hjälp av bedömningsuppgifterna övar eleverna att identifiera och bedöma skribentens expertis, syften eller evidens. Uppgifterna har utarbetats för elever i årskurs 6, men de kan också användas i högstadiet efter lärarens övervägande.

Bedömningskort

Med bedömningskortet övar man på att bedöma skribentens expertis, syften och evidensen som skribenten presenterar. De lämpar sig särskilt för lågstadiet. Materialet består av två kortserier, och båda serierna innehåller tre korta texter. Kortet är designade så att texterna skiljer sig från varandra i fråga om tillförlitlighet.

Argumentkort

Med argumentkortet övar man på att bedöma expertis och evidens. De kan användas i högstadiet och gymnasiet. Vid utarbetandet av argumentkortens meddelanden med hälsotema har vi utnyttjat Juhani Knuutis bok "Kauppatavarana terveys" (Hälsan som handelsvara). Kortet är tillverkat så att texterna skiljer sig från varandra i fråga om tillförlitlighet.

Motstridiga texter

Med hjälp av materialet Motstridiga texter övar man på att identifiera och bedöma de viktigaste faktorerna som påverkar webbtexters tillförlitlighet. Materialet kan utnyttjas i lågstadiet och högstadiet. Fyra fiktiva texter behandlar mikroplaster i dricksvatten, och de skiljer sig från varandra i fråga om

tillförlitlighet. Bedömningen av webbtexter stöds av en bedömningsblankett.

Utvärderingsverktyg

Utvärderingsverktyget används för att bedöma elevernas färdigheter i högstadiet och gymnasiet. Utvärderingsverktyget innehåller fem aspekter med hjälp av vilka texternas tillförlitlighet bedöms: författare, utgivare, motiv, d.v.s. syfte, evidens och verifiering. Verktöget lämpar sig för en uppgift där eleven läser och bedömer 3–5 texter, bedömer deras tillförlitlighet på skalan 1–5 och motiverar tillförlitlighetsomdömet skriftligt. Verktöget innehåller autentiska exempel från gymnasieelever och kan också utnyttjas för kamratutvärdering.

Diskussionsschema

Med hjälp av det digitala diskussionsschemat kan eleverna öva på olika delområden inom kritisk läsning. Man övar på att granska ett kontroversiellt ämne ur olika perspektiv, motivera ett påstående och bedöma källor. Med hjälp av diskussionsschemat kan man också skapa en syntes om ett kontroversiellt ämne. Schemat är således också till hjälp när man skriver en argumenterande uppsats. Utarbetandet av reflektionsschemat stöds av perspektivpaletten.

Undervisningsmaterialet och videorna som stöder denna publikation finns på Biblioteket för öppna lärresurser
<https://aoe.fi/-/kokoelma/308>

Källor & litteratur

Källor

Barzilai, S., Thomm, E. & Shlomi-Elouz, T. (2020). Dealing with disagreement: The roles of topic familiarity and disagreement explanation in evaluation of conflicting expert claims and sources. *Learning and Instruction, 69*, Artikkel 101367. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2020.101367>

Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: Mapping bounded rationality. *American Psychologist, 58*(9), 697–720. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.9.697>

Kanniainen, L., Anttonen, R., & Kiili, C. (2023, Augusti 22–26). *Credibility evaluation profiles of students representing primary and secondary education*. [Konferenspresentation]. The 20th Biennial EARLI Conference for Research on Learning and Instruction, Thessaloniki, Grekland.

Kiili, C., Coiro, J., & Räikkönen, E. (2019). Students' evaluation of online texts during online inquiry: Working individually or in pairs. *Australian Journal of Language and Literacy, 42*(3), 167–183. <https://doi.org/10.1007/BF03652036>

Kiili, C., Strømsø, H. I., Bråten, I., Ruotsalainen, J., & Räikkönen, E., (2023). *Reading comprehension skills and prior topic knowledge serve as resources when adolescents justify the credibility of multiple online texts*. (Under granskning).

Knuuti, J. (2020). Kauppatavarana terveys. Selviydy terveystieteen viidakossa. [Hälsan som handelsvara. Navigera i djungeln av hälsopåståenden]. Minerva.

Loos, E., Ivan, L., & Leu, D. (2018). "Save the Pacific Northwest tree octopus": A hoax revisited. Or: How vulnerable are school children to fake news? *Information and Learning Science, 119*(9–10), 514–528. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2018-0031>

Litteratur

Hämäläinen, E. (2023). Examining and enhancing adolescents' critical online reading skills. JYU Dis-

sertations 663. Jyväskylä universitetet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9654-3>

Kanniainen, L. (2022). *Reading for learning on the Internet at school age the role of difficulties with reading and with attention and executive function*. JYU Dissertations 520. Jyväskylä universitetet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9148-7>

Kiili, C., Lakkala, M., Ilomäki, L., Toom, A., Coiro, J., Hämäläinen, E. & Sormunen, E. (2021). Designing classroom practices for teaching online inquiry: Experiences from the field. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 65*(4), 297–308. <https://doi.org/10.1002/jaal.1206>

Kiili, C., Bråten, I., Strømsø, H. I., Hagerman, M. S., Räikkönen, E., & Jyrkiäinen, A. (2022). Adolescents' credibility justifications when evaluating online texts. *Education and Information Technologies, 27*, 7421–7450. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10907-x>

Kiili, C. & Laurinen, L. (2018). Monilukutaidon mestariksi – Opettaja nettilukemisen ohjaajana. [Att bli en mästare på multilitteracitet - Lärare stöttar online-läsning]. Arviointi-, opetus- ja kuntoutusmateriaaleja. Niilo Mäki Instituutti.

Kulju, P. & Mäkinen, M. (2023). Opettajaopiskelijat kriittisen nettilukutaidon opetuksen äärellä: Kehittyminen ohjatussa reflektioprosessissa. [Lärrastudenter reflekterar över undervisning i kritisk läsning på nätet: Utveckling i en vägledad reflektionsprocess]. *Kasvatus & Aika, 17*(1), 134–152. <https://doi.org/10.33350/ka.119384>

**Omsätt idéerna i praktiken!
Bekanta dig med undervisnings-
materialet för webbläskunnighet i
Biblioteket för öppna lärresurser**

<https://aoe.fi/-/kokoelma/333>